

MARIUS MATEI¹, ROMÂNIA

Cuvinte-cheie: globalizare, artă populară, tradiție, etnografie, satul românesc.

Globalizarea și arta populară

Rezumat

Lumea a devenit, în aspectele importante, un singur sistem social, ca rezultat al dezvoltării legăturilor de interdependență care ne afectează acum pe fiecare dintre noi. Sistemul global nu e doar un mediu în interiorul căruia se dezvoltă și evoluează interdependența societăților particulare, ci și legăturile sociale, economice și politice care traversează granițele dintre state și condiționează în mod decisiv soarta celor care trăiesc în fiecare din ele. Termenul general folosit pentru a caracteriza această interdependență crescândă a societății umane este acela de globalizare.

¹ Muzeograf Drd., la Muzeul Satului Bănățean Timișoara.

Keywords: globalization, folk art, tradition, ethnography, Romanian village.

Globalization and Folk Art

Summary

The world has become, in some important aspects, a single social system as a result of the development of interdependent ties that now affect all of us. The global system is not just an environment where the interdependencies of societies grow and evolve but also the social, economic and political ties which cross the borders between states and have a decisive influence on the fate of those who live in each of them. The definition of this growing interdependence of human society is that of globalization.

Globalizarea și arta populară

Se afirmă că, până în zilele noastre, societatea umană nu a existat ca globalitate, însemnând că doar astăzi putem vorbi despre forme ale asocierii care se răspândesc în întreaga lume, în sensul în care până acum niciodată nu s-au aflat pe scenă toți marii actori posibili. Într-un fel, posibilitatea unei societăți mondiale a existat dintotdeauna, din timpul lui homo sapiens, însă ocazia nu a apărut decât acum. Lumea a devenit, în aspectele importante, un singur sistem social, ca rezultat al dezvoltării legăturilor de interdependență care ne afectează acum pe fiecare dintre noi. Sistemul global nu e doar un mediu în interiorul căruia se dezvoltă și evoluează interdependența societăților particulare, ci și legăturile sociale, economice și politice care traversează granițele dintre state și condiționează în mod decisiv soarta celor care trăiesc în fiecare din ele. Termenul general folosit pentru a caracteriza această interdependență crescândă a societății umane este acela de globalizare.

Acest sistem sau fenomen complex, uneori ambivalent, chiar contradictoriu, este privit și analizat în mod diferit de către cei care și-au asumat acest risc sau această răspundere. Dincolo de analize, globalizarea rămâne însă un fapt real, viu, cu care trebuie să ne confruntăm, independent de voința sau opțiunea noastră.

Cei mai mulți oameni consideră globalizarea ca fiind un fenomen strict modern, când de fapt, globalizarea modernă este a treia fază a unui fenomen istoric de dezvoltare globală. Prima fază a dezvoltării globale a început cu descoperirea lumii noi, realizată de Cristofor Columb și a durat din 1492 până în 1800. Susținută de naționalism și religie, această fază de lungă durată a fost caracterizată prin capacitatea industrială a marilor puteri de a produce și a exporta, de a forma marile imperii, de a descoperi și a acapara noi resurse.

Faza a doua a globalizării a durat de la 1800 până în 2000, a fost întreruptă de marea recesiune economică și de cele două războaie mondiale, a fost modelată de marile corporații multinaționale emergente. S-a dezvoltat odată cu societățile comerciale pe acțiuni din Europa, care căutau noi piețe de desfacere, forță de muncă ieftină și materii prime la preț accesibil. A continuat cu progresul înregistrat în transportul maritim și feroviar. Această perioadă a cunoscut mijloace moderne de comunicație și costuri scăzute la transport.

A treia etapă a globalizării a început în jurul anului 2000, odată cu inter conectivitatea economică globală, care permitea indivizilor să comunice într-un mod fără precedent.

În prima etapă a globalizării, națiunile dominau expansiunea globală, a doua etapă a fost cauzată și întreținută de formarea și ascensiunea companiilor multinaționale, care au grăbit procesul de dezvoltare globală. În a treia etapă, dezvoltarea înregistrată în domeniul software-ului a permis unui număr mare de oameni din întreaga lume să lucreze împreună, având un potențial nelimitat.

Se poate observa că trecerea de la formarea marilor imperii ajunge la regionalizare. Acest termen definește fie o consecință, fie un mod de protecție împotriva globalizării, în ultimă instanță un instrument prin care se caută surmontarea dificultăților generate de dimensiunile prea reduse ale statelor naționale create în perioada post-westfaliană.

Astfel, se proliferază două tipuri de regionalizare: una de esență dură, ce caută să transforme microregiunile în spații de state naționale între care competiția să prevaleze asupra cooperării, iar cea de-a doua este deschisă și funcțională modernizării lumii, bazate pe un soft-power. Trebuie să precizăm că singura regiune din lume unde este vizibil un proces de regionalizare este, în acest moment, Europa. Aceasta a devenit o rețea de relații sociale între diferitele sale regiuni și există o circulație a sensurilor. Una dintre cele mai direct percepute și trăite forme ale globalizării este cea culturală. În ciuda complexității interacțiunilor culturale dintre societăți, în ultimele secole, circulația tot mai intensă a imaginilor și simbolurilor, precum și varietatea extraordinară a modurilor de gândire și comunicare constituie trăsături unice și fără precedent ale noului mileniu. Trecem așadar, de la o lume în care predomina izolarea culturală, la o lume în care predomină factorii interculturali; de la o eră caracterizată de autonomia culturală a grupurilor etnice tradiționale, la o eră a generalizării interrelațiilor și comunicațiilor. Avem privilegiul de a fi martori ai trecerii de la o lume a civilizațiilor izolate, bazate, într-o oarecare măsură, pe spații și timpuri diferite, la o lume unică, caracterizată de același spațiu și de același timp, de nașterea unei comunicări și a unei comunități mondiale.

Comunitatea a precedat comunicarea, aceasta s-a constituit mai întâi în interiorul grupului etnic, indivizii vorbind aceeași limbă, împărtășind aceeași religie, aceleași valori, tradiții, memorie, trecându-se apoi la o lume deschisă prin noile tehnici de comunicare, călătorii și mass-media.

Există acum o globalizare a culturii în sensul de conexitate complexă. Acest context al integrării practicilor și experiențelor culturale în întreaga lume, poate fi înțeles ca reprezentând o cultură mondială. Desigur, ideea unei culturi globale nu a devenit plauzibilă doar acum, la începutul acestui mileniu. Enunțurile culturale, marile opere literare pot depăși granițele lingvistice și politice, cu condiția să fie traduse în limbile comunităților interesate. Timp de secole, procesul a fost frânat de distanțele geografice, de încetineala cu care se deplasau oamenii sau de dificultățile de comunicare, dar în ultimul secol și începutul noului mileniu, circulația textelor (literare, religioase, filosofice, științifice și politice) cunoaște o evoluție fără precedent. Se intră în epoca amestecului generalizat al culturilor și civilizațiilor, al ideilor și opiniilor, iar cel mai mult de pierdut are cultura tradițională, care încet, încet începe să dispară.

Istoria Banatului nu poate fi studiată dacă nu cunoaștem și înțelegem istoria și geopolitica Europei Centrale. Interesele politice de formare și expansiune ale marilor imperii, începând cu cel roman, otoman și cel austro-ungar, au făcut din teritoriul cuprins între Dunăre, Mureș și Munții Carpați un ținut al conflictelor armate, dar și un loc al ciocnirii civilizațiilor. Numeroși cronicari din aceste imperii au scris istoria acestei regiuni în mod diferit, în funcție de interesele politice ale imperiului. De aceea trebuie să delimităm zonele de contact etnice și cele multietnice, dezvoltarea economică precum și influențele religioase.²

² Cornel Ungureanu, *Literatura Banatului – istorie, personalități, contexte*, Ed. Brumar, Timișoara, 2015, p. 42.

„Există pământuri care au, prin așezarea lor dintotdeauna la cumpăna apelor, o deschidere nebănuită de orizonturi, o secretă știință a împăcării contrastelor, un dar inefabil al sintezei. Într-un fel, Banatul este, privind lucrurile la o altă scară, Renania în apusul continentului, Macedonia în inima Peninsulei Balcanice sau Galiția în pragul nesfârșiților rusești, el singur, o mică lume dătătoare de măsură pentru ceea ce au însemnat în istorie, în istoria culturii mai cu seamă, întâlnirile, dar și înfruntările de civilizații diferite, de tipuri umane felurite, pe care, din adâncurile preistoriei și din cele ale folclorului, le-au ilustrat, la tot pasul ținuturile dintre Mureș și Dunăre.”³

Satul românesc tradițional a aparținut unei civilizații populare străvechi, care s-a plămădit și durat odată cu poporul nostru. Formele definite, activitățile și valorile create, modurile de a exista născute din condiția concretă, geografică, biologică, istorică și structurală a acestei civilizații, au făcut din vechiul sat românesc un bogat izvor de viață etnică și umană, o așezare care sub semnul și puterea unor orânduiri, nu rareori de dincolo de voința omului, a biruit vremurile, păstrând vie până sub ochii noștri o atmosferă și o lume de demult, o seamă de instituții populare, mitologia și obiceiurile ne duc deseori dincolo de era noastră.⁴

Această regiune a avut, de-a lungul veacurilor, privilegiul de a-și găsi mereu resurse de regenerare socio-culturală. Românii, slavii, maghiarii, turcii, austriecii au contribuit fiecare, în mai mică sau mai mare măsură, la evoluția populației, a economiei, a vieții sociale și culturale. În istoria fiecărei ocupații, meșteșug sau îndeletniciri tradiționale sunt prezente nenumărate exemple de interferență între particularitățile românești și cele care aparțin etniilor conlocuitoare din Banat.

În același timp, așezarea geografică a determinat contacte fertile cu arii de cultură ilustre cum ar fi lumea fabuloasă a Orientului persan și indian, cu lumea occidentală germanică și cu cea a slavilor, care s-au adăugat la fondul autohton dominant și au îmbogățit manifestările artistice. Topite într-o viziune profund originală, aceste ecouri se mai pot regăsi și astăzi în arta populară românească, alcătuind o ambianță plină de farmec.⁵

Studierea culturii populare românești a început din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și a cuprins două etape. În prima etapă, până la mijlocul secolului al XX-lea, s-a aprofundat cercetarea fenomenelor de cultură locală, zonală, pe domenii de activități și s-au creat importante fonduri documentare muzeale. Acțiunile de înființare a acestora, ca și cercetările etnografice au fost stimulate și îndrumate de o seamă de savanți progresiști, cum au fost: Nicolae Iorga, Gheorghe Barițiu, Simion Mehedinți, Emil Racoviță, Sextil Pușcariu, George Vâslan, Dimitrie Gusti, Constantin Brăiloiu etc. În cea de a doua etapă s-au creat condiții pentru cercetările etnografice și sporirea rețelei de muzee, în care să se păstreze cele mai valoroase obiecte și monumente ale celor mai reprezentative creații artistice.⁶

³ *Idem* p. 17.

⁴ Ernest Bernea, *Civilizația română sătească*, Ed. Vremea, București, 2006, p. 160.

⁵ Paul Petrescu, *Creația plastică românească*, Ed. Meridiane, București, 1976, p. 5.

⁶ Barbu Slătineanu, *Studii de artă populară*, Ed. Minerva, București, 1975, p. V.

Arta țărănească este una din formele cele mai misterioase ale manifestărilor omului în societate. Mai toate întrebările pe care ni le punem asupra originii ei, asupra condițiilor ce pot întări sau slăbi impulsurile ce-i dau naștere, asupra împrejurărilor în care apar, se perfecționează și se transmit, atât tehnicile de care se servesc țărani, cât și motivele adoptate pentru decorarea obiectelor uzuale, asupra valorii magice, sau simplu ornamentale ale acestor motive, asupra, mai ales ale chestiunii așa de controversate a raportului dintre arta satelor și cea cultă, au rămas până astăzi fără un răspuns hotărâtor.⁷

Obiectele etnografice se situează printre cele mai importante izvoare pentru studierea culturii și vieții poporului din trecut. Ele prezintă un dublu interes științific: ca elemente de cultură specifice perioadei în care au fost în uz curent și ca materiale comparative în reconstituirea tipurilor mai vechi din care au evoluat. Astfel, analiza fenomenelor de bază ale culturii populare – ocupațiile principale și cele anexe, meșteșugurile, așezările și locuințele, ocupațiile casnice etc. – se fundamentează pe două categorii istorice de obiecte: arheologice și etnografice. Cele din prima categorie constituie fondul cultural de tradiție străveche, îmbogățit prin experiența acumulată de omenire în lupta pentru asigurarea traiului. În cele etnografice, diferențiate de la o zonă la alta, sunt concretizate progresele înregistrate de-a lungul veacurilor pentru îmbogățirea moștenirii culturale.⁸

Pentru reconstrucția corelațiilor culturale, de inter relaționarea dintre amintirea (colectivă), cultura scrisă și etnogeneza este nevoie de o înțelegere a culturii. Ca să te poți referi la trecut este necesar ca trecutul să fie perceput ca atare. Pentru aceasta trebuie să fie îndeplinite două condiții: trecutul să nu fi dispărut total, este nevoie să existe mărturii; aceste mărturii trebuie să scoată în evidență o deosebire caracteristică față de „prezent”.⁹

Cu toate că formele specific etnice ale creației populare românești se conturează odată cu încheierea procesului de formare a poporului român – secolele IX, X, portul nostru popular este indisolubil legat de cultura populației băștinașe geto-dace, iliro-tracice, pe care o dezvoltă creator. Atestări documentare, arheologice, orale, grafice, plastice, etnografice, privind diverse stadii de dezvoltare ale formelor portului popular, confirmă vechea tradiție și o necontestată continuitate în evoluția sa, în care se afirmă caracterele sale esențiale, în unitatea morfologică, în concepția artistică, în puritatea stilistică.¹⁰

Dintre toate domeniile artei populare, țesăturile suferă o degradare mai rapidă, datorită funcțiilor utile și estetice, dar și o evoluție mai rapidă, adaptându-se necesităților mereu în schimbare ale vieții oamenilor. Element de cultură materială, țesăturile reflectă și preocuparea țăranului de a-și satisface și preocupările de natură spirituală.

Ele alcătuiesc și un corpus de documente, pe care se bazează istoria, atunci când „hrisoavele de concelarie” lipsesc, mărturiile civilizației țărănești vorbesc convingător despre existența, înțelepciunea și ingeniozitatea românilor. Un fenomen de cultură

⁷ George Oprescu, *Scrieri despre artă*, Ed. Meridiane, București, 1968, p. 219.

⁸ Barbu Slătineanu, *op.cit.*, p. 5.

⁹ G. Assmann, *Memorie culturală*, Ed. Universității Al. I. Cuza, Iași, 2013, p. 31-32.

¹⁰ Hedvig Maria Formagiu, *Portul popular din România*, Ed. Fondul Plastic ARTIS, București, 1974, p. 23-24.

supraviețuiește atâta timp cât comunitatea respectivă există și o transmite mai departe. Acest tezaur este identitatea noastră individuală și colectivă, care nu poate fi definită decât prin respect față de trecut și de tot ce ne înconjoară.¹¹ Aspectul de prospețime și armonie al obiectelor de artă populară ne demonstrează o înțelegere superioară a omului trecut prin filtrul împlinirii necesităților tehnice încercate de experiența milenară și a unei evoluții constante pe plan material și spiritual, care nu pot fi despărțite în studiul culturii populare, confirmate prin nevoia de a face, de a se afirma făcând, de a evolua în permanență.

Această evoluție a fost posibilă în primul rând datorită educației familiale. Cu mult înaintea oricărei forme de învățământ, tinerii erau formați de timpuriu în deprinderea diverselor ocupații, tehnici de luptă, apărare și supraviețuire. Pe plan spiritual, erau îndrumați să asimileze anumite credințe și însemnătatea anumitor culte: cultul soarelui, focului, nemuririi. Religia, la început simplă, totemică, formează tinerii să accepte moartea cu bucuria trecerii pe alt tărâm, mai fericit. Banatul este o regiune fascinantă, cu o identitate moștenită, geniul nativ transmițându-se din generație în generație, datorită educației familiale și a evoluției permanente. Conviețuirea cu diversele grupuri etnice, care au venit de-a lungul timpului, a favorizat preluări reciproce în formarea și consolidarea unei societăți umane cu o mentalitate aparte. Varietatea acestei regiuni este demonstrată în toate domeniile artei populare pe parcursul unei perioade îndelungate de timp, dar care a păstrat elementele de bază, dovedind un puternic conservatorism, a asimilat și integrat elementele etniilor conlocuitoare, reușind să creeze un stil unic, fascinant, deosebit.¹²

Un alt moment important al evoluției acestei regiuni, pe plan socio-economic, a fost consolidarea comunităților rurale care s-au specializat pe o anumită ramură economică, consolidată în timp, unde valorificarea produselor a luat o amploare mai mare, satele respective dezvoltându-se mai rapid și transformându-se în centre meșteșugărești și târguri, consolidând o puternică pătură țărănească. Datorită diviziunii sociale a muncii, aceasta se va reflecta în apariția de țărani bogați, țărani săraci și zilieri.

Lucian Blaga, în discursul rostit la 5 iunie 1937, cu prilejul primirii la Academie spunea: „Fac elogiul satului românesc, creatorul și păstrătorul matricei noastre stilistice... O cultură majoră nu s-a născut niciodată numai din elan genial. Desigur geniul e o condiție. Dar o cultură majoră mai are nevoie și de o temelie, iar această temelie *sine qua non* e totdeauna matca stilistică a unei culturi populare... Realizarea unei opere superioare, nivelul și complexitatea ei, ni se pare că atârână, cu alte cuvinte, nu numai de existența geniului ca atare, ci și de posibilitățile iminente ale unei matrice stilistice colective.”¹³

Bogățiile naturale ale Banatului au atras atenția a numeroși călători. Unul dintre cei mai importanți geografi turci, ai vremurilor, Bartinh Ibrahim Hamdi, consemna în cosmografia sa: „Numai vilaietul Timișoara a fost, poate, o provincie a Imperiului Otoman la fel de roditoare ca Egiptul.”¹⁴ Iar Francesco Grisellini, în lucrarea „Încercare de istorie

¹¹ Marius Matei, *Tezaur bănățean*, Ed. Astra Museum, Timișoara-Sibiu, 2014, p. 9.

¹² Cristina Feneșan, *Vilayetul Timișoara 1552-1716*, Ed. Ariergarda, Timișoara, 2014, p. 247.

¹³ Al. Teodorescu, *Lucian Blaga și cultura populară românească*, Ed. Junimea, Iași, 1983, p. 6.

¹⁴ Cristina Feneșan, *Vilayetul Timișoara 1552-1716*, Ed. Ariergarda, Timișoara, 2014, p. 246-247.

politică și naturală a Banatului Timișoarei”, a descris de mai multe ori bogăția acestei regiuni: „nobil dar al Providenței, pământul mănos din câmpia întinsă, care parcă plutește între Mureș, Tisa și Dunăre.” „Precum și Johann Jakob Ehler în „Banatul de la origini până acum (1774)” remarca: „Fertilitatea acestei țări este într-atât de mare, încât pământul, fără a fi gunoit, produce din abundență tot ceea ce e spre trebuința oamenilor.”¹⁵

Case din Banatul de Câmpie; Foto: Marius MATEI

Bibliografie

- Assmann, G.**, *Memorie culturală*, Ed. Universității Al. I. Cuza, Iași, 2013.
- Bernea, Ernest**, *Civilizația română sătească*, Ed. Vremea, București, 2006.
- Feneșan, Cristina**, *Vilaietul Timișoara 1552-1716*, Ed. Ariergarda, Timișoara, 2014.
- Formagiu, Hedvig Maria**, *Portul popular din România*, Ed. Fondul Plastic ARTIS, București, 1974.
- Matei, Marius**, *Tezaur bănățean*, Ed. Astra Museum, Timișoara-Sibiu, 2014.
- Oprescu, George**, *Scrieri despre artă*, Ed. Meridiane, București, 1968.
- Petrescu, Paul**, *Creația plastică românească*, Ed. Meridiane, București, 1976.
- Slătineanu, Barbu**, *Studii de artă populară*, Ed. Minerva, București, 1975.
- Teodorescu, Al.**, *Lucian Blaga și cultura populară românească*, Ed. Junimea, Iași, 1983.
- Ungureanu, Cornel**, *Literatura Banatului – istorie, personalități, contexte*, Ed. Brumar, Timișoara, 2015.

¹⁵ J.J.Ehlee, *Banatul de la origini până acum-1774*, Ed. Facla, Timișoara, 1982, p. 30.